

Sümegei István

A naivitás dicsérete

Kenyeres Zoltán legújabb könyvéről és az irodalomértésről

Kenyeres Zoltán: *Írók, költők, fogalmak.*

Hungarovox, Bp., 2024.

Ha már elegendő tanulmány halmozódott föl a számítógépünk megfelelő alkönyvtárában, kiadó után néz az ember, és ha sikerül meggyőznie valamelyik szerkesztőismerősét vagy barátját (sokat segít, ha ő maga vagy a munkahelye is hozzá tud járulni a költségekhez), akkor megjelenik a tanulmánykötet. Azt hihetnénk, hogy Kenyeres Zoltán legújabb könyve is valahogy így született. Írókról, költőkről, fogalmakról olvashat esszéket és tanulmányokat a nyájas olvasó – ígéri cím –, szóval erről is, meg arról is. Bizonyára arról, amiről a szerző – méltán nagytekintélyű Széchenyi-díjas kutató és nyugalmazott egyetemi tanár, szakmája egyik doyenje – legutóbbi hasonló kötete óta a legkülönbébb impulzusok hatására értekezett.

Akkor sem lenne baj, ha így volna, mert az írások minden tekintetben kiválóak és jó őket egybefűzve olvasni, de mintha mégsem így lenne. Mégsem, mert nem csak mostanában írt esszék és tanulmányok találhatóak a kötetben, hanem régebbiek is. A legrégebbi majdnem hatvanéves, 1968-ban született: egy Tandori Dezső nevezetű fiatal költő *Töredék Hamletnek* című kötetét méltatja.

Nem összegyűjtött írásokat tartunk tehát a kezünkben, hanem – föltevésem szerint – egyfajta szintézist. Egy jeles irodalomtörténész és kritikus túl a nyolcvanon számot vet az életművével és mintegy újra leteszi a névjegyét. Íme, kedves barátaim, tanítványaim, olvasóim: ez vagyok én; efféléket írtam és írok, így gondolkodok az irodalomról és a kritikáról, ezt hagyom rátok örökül.

Ha az iménti föltevésem helyes, akkor magától adódik a recenzens feladata: fölmutatni a kötetben kirajzolódó életmű vezérfonalait és az alkotó intellektuális portréját. Fogjunk hozzá.

Amint azt a szerző finom öniróniával egy helyütt megjegyzi, őt többnyire úgy hívják, hogy „irodalomtörténész”, amit jól esik hallania, néha azonban úgy is, hogy „kritikus”, s ezt már kevésbé szereti, bár talán csak azért, mert gyakran komoran, zordan, és megvetően hangsúlyozzák. (144)¹ Eme ars poetica alapján máris kétfelé oszthatjuk a kötet darabjait: vannak benne *különféle* irodalomtörténeti írások és *különféle* kritikák. A kurzivált szó lényeges. Az a benyomásom ugyanis, hogy a szerző igyekezett fölillantani mindazokat a tudományos és kritikai közlésformákat, melyek életművében megtalálhatók; mintha azt akarta volna megmutatni, mennyiféle hangszeren és stílusban tud és szeret játszani.

Nem mindig magától értetődő azonban, hogy mi a kritika és mi tudós irodalomtörténeti elemzés. Ha kritikának az irodalmi műveket ismertető és értékelő írásokat tekintjük, akkor nem csak a közelmúltban megjelent munkákról írt szövegeket (például Cser Kovács Ágnes vagy Báger Gusztáv alkotásairól – a felsorolások most is és a továbbiakban is csupán a teljesség igénye nélkül való példák), vagy a régebben született, akkori aktualitásokról szóló recenziókat (Tandori, Lengyel, Spiró, Kertész) sorolnám ebbe a kategóriába, hanem az elemzett művek születési ideje alapján irodalomtörténetinek tekinthető, de formailag mégis inkább az imént felsoroltakhoz hasonló esszéket is. A tudós irodalomtörténész sok mindent olvasott, amit a laikusok nem, s olykor érdemesnek tartotta fölhívni a figyelmet, a közelebbi vagy távolabbi múlt egy-egy jeles, de kevésbé ismert alkotására: Szomory Dezső novellájára, Kassák Lajos, Schöpflin Aladár, Lesznai Anna, Sárközi György regényeire vagy éppen a hatalmi szóval (újra) nagy írónak nyilvánított Herczeg Ferencre. (Ahhoz, hogy ezekre az írásokra inkább kritikaként, mintsem történeti tanulmányként tekintsek, a rám gyakorolt hatásuk is hozzájárult: több ízben is úgy éreztem az ismertetés végére érve, hogy ezeket a műveket nekem okvetlenül el kell olvasnom – ugyanúgy, mint amikor egy kortárs könyvről írt jó kortárs recenzió győz meg.)

Az irodalomtörténetinek tekinthető szövegek még sokszínűbbek, mint a kritikák. Találunk köztük portrékat (Hubay Miklósról, Vas Istvánról, Weöres Sándorról, Pilinszky Jánosról),

¹ A zárójelben található számok a bemutatott kötet oldalszámjai.

receptiótörténeti áttekintéseket (Adyról, Aranyról, Herczegről, Nagy Lászlóról), eszme-és fogalomtörténeti vizsgálódásokat (mások mellett Babits, Hamvas és Weöres kapcsán), szerkezeti-formai analíziseket (Esterházyról, Krasznahorkairól) jóféle (értsd: ízléssel megírt és irodalomtörténeti relevanciájú) bulvárt (a Nyugatról, Kosztolányiról, Babitsról és József Attiláról), és még egy szoros olvasatra épülő szövegelemzést is Sőtér István *Alligátor-ballada* című novellájáról. Az utóbbi igazi remekmű, mintául szolgálhat minden hasonló fölfogású és szándékú műelemzésnek.

A könyv végére érve az írások legalább három különböző egész töredékes, de azért a komplexum lényeges vonásait világosan fölillantó mozaikdarabjaivá lényegülnek át.

Körvonalat ölt előttünk a 20. századi magyar irodalom története: szó esik a Nyugat Arany Jánoshoz való viszonyáról, Adyról, Babitsról, Kosztolányiról, majd a második és a harmadik nemzedék egyes jeleseiről is. És – amint erről már említést tettem – nem csak a „nagyok” kerülnek elő, hanem a kismesterek is, akik közül – a szerző ítélete szerint – néhányan nem is olyan kicsik.

A Nyugat mellett a 20. századi magyar irodalom másik nagy teljesítménye (talán ma már kijelenthetjük ezt) a hatvanas évek végén indult generáció és a később hozzájuk kapcsolódó és melléjük fölzárkózó fiatalabbak prózája. E nemzedék szinte minden tagjáról találunk írást a kötetben. A három Péterről: Lengyelről, Nádasról és Esterházyról, s hasonlóképpen Spiró Györgyről, Krasznahorkai Lászlóról és Kertész Imréről is. A felsoroltakról szóló elemzések olyannyira összekapcsolódnak, hogy némi kiegészítéssel és egybeszerkesztéssel akár egy monográfia is kikerekíthető volna belőlük.

A második szintézis a szerző emberöltőnyi elemzői gyakorlata során kikristályosodott értelmezésméleletét körvonalazza. (Nem titok, elsősorban ez a teória inspirált arra, hogy Kenyeres Zoltán könyvéről írjak, s ebből fakadóan ennél fogok a leghosszabban, aránytalanul hosszan, elidőzni is.)

Először – pusztán csak segédkonstrukcióként – hadd vázoljak föl egy egyszerű interpretációtörténeti sémát és tipológiát.

Kezdetben volt a *naiv*, irodalomtörténet és kritika. A tudós elemző bemutatta a szerzőt és a mű keletkezési körülményeit; aztán lehetőleg részletesen, s amikor szükségét érezte, akár egy-egy mondatnál vagy metaforánál is hosszasan elidőzve elmagyarázta, miről szól az alkotás; végül pedig taglalta, hogy milyen szép (vagy nem szép) amit olvastunk, vagy ha a szentimentálisabb fajtából való volt, még a lelkében előidézett rezdülésekről is gondosan beszámolt.

Nálunk még ki sem ment egészen a divatból (és az irodalomoktatás gyakorlatából) ez a szemlélet, amikor jött a kommunista tudománypolitika és ráborította a régi metodikára Marx és az őt követő szovjet tudomány osztályharcos-szociologizáló szemléletét. Ebből aztán rossz esetben – s volt ilyen bőségesen – létrejött egy szörnyű katyvasz: naiv csacsкасágok összerázva marxista lózungokkal.

Nem csoda, hogy a legjobb irodalomkutatóink, amint lehetett, fölláztak, és a hatvanas évek politikai fölpuhulását kihasználva mindent latba vetettek egy tudományos irodalomértelmezés – ebben az esetben a strukturalizmus – meghonosításáért.² De alighanem megtörtént volna ez a fordulat akkor is, ha a politika nem telepszik rá az irodalomra, mert az interpretációtörténetnek minden jel szerint van egy belső logika szerint való mozgása. A tudós elemzőknek mindenütt a világon elégük lett a naivitásból, és a szakszerű tudományosság különféle lehetőségeit kezdték keresni.

S van még két további számításba veendő motívum is. Korunk mérvadó tudásideálját a természettudomány nyújtja, s ennek standardjait a 20. század második felében már a humán tudományok képviselői sem nagyon merik kétségbe vonni. Egyesek lelkesen, mások meg inkább csak kénytelen-kelletlen, de ma már mindenki elismeri, hogy tevékenységének társadalmilag

² Egy korábbi könyvében Kenyeres Zoltán is részletesen írt erről az időszakról. – Kenyeres: *Irodalomtörténet-írásunk néhány kérdéséről*. In: *Irodalom, történet, írás*. Anonymus, Bp., 1995.

hasznosnak kell lennie, hogy érvelésének lehetőleg apodiktikus alapokon kell nyugodnia, hogy a kutatónak világos és áttekinthető kauzális magyarázatokat kell nyújtania, s ha egy mód van rá, akkor valamilyen kvantifikációt sem árt a tudományosnak szánt műveikbe becsempészni.

(Viszonylag hosszasan írtam erről a problémáról *A humaniora alkonya* című esszémben, s azt állítottam, hogy ez a defetizmus szeretett „diszciplínáink” végromlásához vezethet.³ [Lám én sem találok jobb szót, pedig éppen itt van a baj forrása: ezeket a tudásterületeket nem lehet diszciplínaként – fegyelmezetten és mozdíthatatlan korlátok között – művelni.]

A naivitás nagy előnye, hogy mindenkit képes megszólítani és bevonni az irodalomról folyó diskurzusba; megvan azonban az árnyoldala is ennek a fene nagy demokratizmusnak, s alighanem ebből fakadt a másik változásra ösztökélő inspiráció. A tudományos vértzet nélkül pályára lépő irodalomértőnek – akkor is, ha diplomás középiskolai tanár, egyetemi professzor vagy vaskos könyveket író kutató – esetről esetre meg kell küzdenie hallgatósága vagy olvasói elismerésért. Hiszen ő is csak ugyanazokat a fogásokat alkalmazza és ugyanazokat a kifejezéseket használja, amiket a laikus művészetkedvelő. S ebben – sokak szemében – van valami méltatlan és snassz. „Én ezzel foglalkoztam egész életemben, aztán jön itt nekem a paraszt és csak úgy megérti!⁴ Meg különben is: hogy lehet igazságosan érdemjegyeket osztani, ha mindenki kedvére okoskodhat? Nem egyszerűbb a memoriterre, az életrajzra és a lediktált elemzés fölmondására osztályozni?”

Ez a kitettség és védtelenség még akkor is önvédelmi reflexeket hív elő, ha elvileg hiszünk az irodalomértés demokratizmusában. S a legjobb pajzsot a terminus technicusok és az ezoterikus elméletek szolgáltatják. Amint szóba hozunk néhány ismeretlen teoretikust és elhintünk néhány érthetetlen idegen szót, rögtön megnő a respektusunk, s aztán már csak kellő tisztelettel intéznek hozzánk kérdéseket, vagy még úgysem.

³ Ld. Sümegi István: *A humaniora alkonya*. In: *Mit jelent kérdezni?* iASK – Savaria University Press, Kőszeg–Szombathely, 2016.

⁴ *A bon mot*-t Aradi Lászlótól loptam, ő meg alighanem Keresztury Tibortól. – Aradi: *Perspektívák? Néhány rögzített kép*. Ex Symposion 50. 2004. 57.

Abban, hogy a *naiv₁*, és a *tudományos* irodalomtörténet és kritika után megjelent és meglepően megizmosodott egy harmadik irányzat (nevezzük ezt *filozófiainak*), sejtésem szerint számottevő szerepe van az utóbbi motivációnak is. Az ezoterikus filozófusok teorémáinak irodalomértésbe való injektálása tökéletesen alkalmas a kellő respektus biztosításához. Aki érti Heideggert, Gadamert, Wittgensteint, Ricoeur-t, Lacant vagy magát a rettenetes Derridát, az már tud valamit, aki meg nem érti, az viselje magát kellő szerénységgel. (Persze most rosszindulatú vagyok. Mind a naiv, mind a tudományos, mind a filozófiai irodalomértés lehet magas szintű és inspiratív, s ezt nem csupán üres udvariasságból szúrom be ide. És azt sem szeretném sugallani, hogy a filozófia és az irodalomtudomány közös platformja csupán az imént karikírozott okból született meg. Nyilvánvalóan voltak és vannak más motívumok is. Némely kritikus például csupán új nézőszöveget keresett az unalomig agyonelemzett klasszikusokhoz, s ehhez kapóra jöttek egyes filozófusok. Vagy egyszerűen kiaknázza a filozófia és az irodalom között fennálló tagadhatatlan és üdvös rokonságot.)

Sokan megfigyelték már, hogy az eszme- és tudománytörténet hajlamos ingaszerűen kilengeni hol erre, hol arra, majd átlódulni az ellenkező irányba. S mintha most is ezt látnánk. Némelyeknek kezdett elege lenni a sok tudományból és filozófiából, s újra elindultak a naiv irodalomértés felé. Kenyeres Zoltánban ennek az áramlatnak a prominensét látom. (Pontosabban ő sohasem volt „tudós” vagy „filozófus”, hanem mindvégig megmaradt „olvasónak”. Valahogyan – amint azt néhai miniszterelnökünk mondta – kibekkelte a tudomány és a filozófia korszakát, és megőrizte a józan ítélőképességét.) Ám az antitézis antitézise ebben az esetben sem azonos a tézissel, hanem inkább szintézis: nem *naiv₁*, hanem *naiv₂*.

Kenyeres Zoltán mindazt tudja, amit a „tudósok” és a „filozófusok”. Ismeri a modern nyelvészetet, kisujjában van a *verstan*, igen alapos történelmi és eszmetörténeti ismeretekkel bír, és a filozófiai felkészültsége is kifogástalan. S használja is a tudását. Csak a preferenciái mások. Elsősorban a művekre koncentrál. Megérteni akar és beszámolni arról, hogy ő mit értett. Úgy elmondani, hogy mások is megértsék. Mert szeretné megosztani azt a csodát, amit átélt,

amikor Weöressel, Adyval, vagy éppen Nádassal szöszmötölt. S egy csöppet sem fél a laikusoktól. Talán azért nem, mert meg sem fordul a fejében, hogy bárki kétségbe vonhatná a felkészültségét. Semmi szüksége fölösleges elméletekre és terminus technicusokra.

Elmélyültsége, ízlése, módszertani virtuozitása, és – néha csak a szakmabeliek által érzékelhető – esetről esetre a tárgyhoz igazodóan mozgósított háttértudása bőségesen elegendő legitimitást biztosít neki. S ráadásul azt sem bánja, ha jön a paraszt és másképpen érti. Mert tudja, hogy nincs királyi út, a lehetséges olvasatok számosak, vagy talán végtelenek.

Az *Írók, költők, fogalmak*ban körvonalazódó értelmezéselmélet középpontjában a Mű áll. (Így, nagybetűvel.) Ez azonban nem azt jelenti, hogy volna valamiféle önmagában való alkotás, melyhez a tanult irodalomtörténész vagy kritikus átrághatja magát. (Ez lényegbevágó eltérés a naiv₁ szemléletétől.) Éppen ellenkezőleg, csakis a különféle olvasói perspektívákon belül nyílnak meg a Mű. Ám szerencsés esetben igenis megnyílnak azokban, s nem csak úgy, mint az értelmezés tárgya, hanem mint aktív, a befogadóra hatást gyakorló transzcendencia az immanenciában. Maga a dolog mutatja meg magát, de nem a világnak, hanem kizárólag csak nekem, a befogadónak. Gondoljon a Tisztelt Olvasó a legnagyobb és legmegrázóbb irodalmi élményeire. Ezek – amennyire én ezt eddig tapasztaltam – sohasem interpretációként adódnak, hanem mindig revelációként. Maga a mű fénylik föl előttem. Most már értem, leesett a tantusz – mondjuk vagy érezzük ilyenkor.

Azért vagyunk hajlamosak olykor késhegyre menő vitát folytatni arról, hogy *miről* szól a mű, mert a reveláció nem tűri a pluralitást. Hát nem látod, ami nyilvánvaló? – üvöltözzük ilyenkor egymásnak. Aztán ha egy kicsit lehiggadtunk vagy ha már van némi tapasztalatunk az efféle összecsapásokban, belátjuk, hogy ők nem egészen ugyanazt látják, amit én, sőt olykor teljesen másképpen mutatkozik meg nekik Ugyanaz, mint ahogyan nekem.

De engedjem végre szóhoz jutni Kenyeres Zoltán is. „Nem merjük kimondani, hogy tulajdonképpen nincs is irodalomtudomány, csak irodalom van. Ismeretes, Paul de Man az olvasást tartotta lehetetlennek, de az ellenkezőjét is meg lehet fontolni. Nincs értelmezés, csak

olvasás van. A szöveg olvasás közben fejlődik, értelmeződik, alakul. Ha utólagos magyarázatra szorul, ha külső segítségre van szükség, akkor baj van. Talán a szöveggel, de legtöbbször az olvasóval. Az irodalomtörténet csak annyiban hasznos, amennyiben hasonlatos a régi gesztákhoz. Tényeket rögzít, felvilágosítást ad arról, ami a műveket körülveszi. Előtte, utána, közben. De a szöveg határánál szerényen, illemtudóan megáll. Az már nem tartozik az illetékességi körébe, az már csak a két főszereplőre tartozik, a műre és az olvasóra.” (86)

Persze gyakran mégsem állunk meg a szöveg határán, hanem megkíséreljük körülírni, hogy mit mondott vagy inkább mutatott *nekünk* az alkotás. (Lehet, hogy itt lépünk át a tanulmányból az esszébe és a tudományból a kritikába?) S ilyenkor – Feyerabenddel élve – bármi megteszi (anything goes – vö. 12). Ha annak érezzük szükségét, akkor bátran elmesélhetjük a regény történetét (úgy ahogyan az nekünk körvonalat öltött, tehát egyfajta interpretációval előállva), vagy ha történetesen abból véltünk megérteni valamit, akkor rávilágíthatunk a szöveg és a szerző életrajza, illetve az utóbbi nyomán vélelmezett intenciója közti kapcsolatra stb. (25, 195)

Mindez fontos lehet, amikor elakadunk, de végül a revelációhoz kell megérkeznünk, s akkor már tényleg el kell hallgatnunk. „...nem kell és nem is lehet magyarázni, olvasni kell” – írja a szerző egy helyütt (245), másutt meg arra figyelmeztet, hogy az időben le nem zárt magyarázatok és értelmezések akár tönkre is tehetik a művet (385) – mármint a mi immanenciánkban felfénylő transzcendens művet.

Nem juthatunk tehát túl és nem is kell túljutnunk az „egészséges”, „naiv”, „common sense” olvasás (ezek Kenyeres Zoltán szavai: 12, 50, 52) eredményén, de – ezt már én fűzöm hozzá – mégis érdemes különbséget tenni profi és amatőr olvasó között. Profi attól lesz valaki, hogy fontos – legtöbbször sok éves kemény munkával elsajátított – háttérismeretek mozdulnak meg benne, miközben naiv módon (a műélveztere való képességét megőrizve és szabadjára engedve) olvas, hogy átlátja a műértés mechanizmusát, hogy szükség esetén (amikor valamit nem ért) képes elemzéssel segíteni magán és a hozzá hasonlóan bizonytalan olvasókon, s hogy

szavakba vagy írásba tudja foglalni a művekhez kapcsolódó reflexióit. S ez nem kevés. Aki mindezt tudja, nem fogja bánni, ha a laikusok az övétől tökéletesen eltérő megközelítésekkel állnak elő. Ellenkezőleg. Örül nekik és azonnal beépíti a hasznosnak ígérkező ötleteket a maga mondókájába. „Látjuk, ahány írás annyiféle értelmezés, s ezt a többféleséget nem kell és nem is szabad összefoglalni, el kell fogadni mindegyik véleményt a maga különállóságában. Különféle szempontokból ma is tovább lehet folytatni az értelmezéseket, de nem szabad az utókor tévedhetetlenségében hinni. Mi sem tudjuk jobban.” (85)

Lehet-e, kell-e igazságot osztanunk a különféle irodalomértelmezési iskolák között? Úgy sejtem, hogy ezt a végtelenül toleráns és szelíd Kenyeres Zoltán sem kívánja, de azért egyszerű kétszer fölhorokan. „Elméletieskedő nagyképűség” (25), „bebújni a szaknyelvek legbelső rekeszeibe” (230) a scientifista személet mint a strukturalizmus vadhajtsága⁵ – jegyzi meg helytelenítőleg. E sorok outsider írója pedig csupán annyit bátorkodik ehhez hozzátenni (miután ismét hangsúlyozta, hogy minden iskolának vannak csúcspontjai és a mélységei is), hogy a művek „szó szerinti” értelmezését egyetlen irányzat sem úszhatja meg. S ha az irodalomtudós nem képes érthetően kifejezni egy középiskolásnak, hogy miről is van szó ebben vagy abban a műben (mondjuk ahhoz hasonlóan, ahogyan Weöres Sándor elmagyarázta a legezoterikusabb költeményeit is, amikor erre fölszólították⁶), akkor baj van. Olykor nem szükséges egymást terhelni a szöveg primér jelentésének magyarázgatásával (hiszen mindannyian értjük azt, és nagyjából ugyanúgy értjük), s ilyenkor, uccu neki, azonnal jöhet a Derrida, a Jakobson vagy a Freud. Megesett azonban már, hogy kételyeim támadtak a fogalmak között látszólag magabiztosan korcsolyázó elemző minden részletre kiterjedő naiv szövegértésének hiánytalanságát illetően.

Végezetül vessünk egy pillantást a szerző fokozatosan körvonalazódó, s a korábban elmondottak mögött már fölsejlett portréjára is.

⁵ Ezt egy másik írásból vettem át. – Kenyeres Zoltán: *Irodalomtörténet-írásunk néhány kérdéséről*. 98.

⁶ Vö. Kenyeres Zoltán: *Weöres Sándor*. Kossuth, Bp., 2013. 102 skk.

Ami legélesebben a szemünkbe tűnik, az a tudományos ezotéria tökéletes hiánya. Kenyeres Zoltán azt szeretné, ha megértenék: ha előbb nem, akkor az egyetemi katedrája elfoglalása után megtanulta, hogyan kell világosan, de mégis pontosan és árnyaltan fogalmazni. Olyankor is, amikor valamilyen bonyolult elmélet kerül terítékre.

Sosem feledkezik meg a művek primér értelméről, s amikor ezt nehezen megközelíthetőnek gondolja, akkor mindig ennek tisztázásával kezdi. Nem csak a már említett Sőtér-esszé mintaszerű példája ennek, hanem az Esterházy-írás is. Az utóbbiban olyan térképet rajzol meg az olvasónak (és saját magának), mellyel nekivághatunk a *Termelési regény* útvesztőinek, s eligazodhatunk a látszólagos káoszban.

Elfogulatlan és tökéletesen mentes a szektás indulatoktól. A Herczeg Ferencről írt esszé például nem hagy kétséget afelől, hogy nem helyesli a Horthy-kor udvari írójának érettségi anyaggá való fölminősítését, de mindvégig megőrzi az objektivitását. Elemzését így zárja: „Summázat? Herczeg korának kétségtelenül egyik legnépszerűbb írója volt. Én hangsúlyoznám: író volt. Kötelező olvasmány? Az azért nem, de kötelező ismeret. Tudni kell róla. Nem lehet „kidílitezni” a magyar irodalom történetéből.” (47)

Annak ellenére, hogy – amint azt már láttuk – meggyőződéses pluralista, mégis bátran előáll a maga ízlésítéleteivel. Vagy inkább éppen azért áll elő olyan bátran, mert pluralista. Mert egy pillanatig sem gondolja, hogy az ő ítéletei megfellebbezhetetlenek, s hogy afféle irodalomtudós Mengelékén, a halálba (felejtésbe) vagy az életbe (a parnasszusra) küld a véleményével. Mindössze arról van szó – ha akarnánk sem tagadhatnánk –, hogy a befogadott művek minden esetben ízlésítéletre sarkallnak bennünket. – Tetszett, nem tetszett, egyfelől tetszett... – minimum ennyit mindig gondolunk. S ha így van, akkor miért kellene ezt az elemzőnek eltitkolnia? Sőt, gyakran sandaság hallgatnia. Egyenesebb dolog kimondani, s aztán – egy profi irodalomértőnek ez majdhogynem kötelező – gondosan megindokolni az ítéletünket.

Kenyeres Zoltán jobban szereti Platónt, mint az igazságot. Alighanem azért, mert tudja, hogy igazságból több van, az ember viszont egyedüli példány. Idézem a könyv általam

legszebbnek talált mondatát. „Bán Zoltán András írása a *Magyar Narancsban*, olyan kíméletlen és durván lesújtó, szívtelen kritika egy idős, beteg ember (ti. Kertész Imre – S. I.) munkájáról, amihez foghatót nem is nagyon olvastam.” (165) – Miért ne írja le, amit gondol, s kivált egy Nobel-díjas szent tehénről – mondjuk talán első reflexből. (Hiszen megtanultuk: az igazság mindenekfölött.) De gondolkodjunk csak el egy kicsit! Odaveszett volna valami, ha a kritikus nem kiáltja világgá, hogy a *Végső kocsmá* (szerinte) rossz könyv? Nem vitatom, van, amikor fontosabb kimondani az igazságot, mint elkerülni az ezzel járó fájdalmat. De biztosan mindig így van?

Ha az ember nem akar szakszerűen vagy – ne adj’ Isten – egyenesen érthetlenségre törekedve fogalmazni, akkor újabb preferenciák kerülhetnek előtérbe. Lehet például szépen is írni. (Még akkor is, ha ragaszkodunk a pontossághoz.) S ha valaki egész életében szépírókat olvas, és nem született antitalentum, vagy talán még némi íráskészséggel is megajándékozta a teremtő, akkor úgy is elmondhatja a mondókáját, hogy az némi esztétikai örömet is nyújtson az olvasónak.

S ha a szépírói igényességgel megírt elemzések ráadásul még – Feyerabend episztemológiai anarchizmusának elveivel analóg módon –, a mindenkori elemzés tárgyához igazodva, eleve elhatározott módszer nélkül, s így az olvasót nem egyszer váratlan ötletekkel gyönyörködtetve születnek, akkor még a fegyelmezett logikával fölépített, szigorú érveket fölsorakoztató esszé is novellaszerűvé válik. (S nem csak azok, melyekben a szó szorosabb értelmében is megjelenik az epikum. Mint például az Esterházy-elemzésben, mely – alighanem a tárgya által inspirálva – finom öniróniával önmaga születését is elbeszéli, vagy az Arany-írásban, melynek legelején a szerzőhöz becsönget egy öregúr: maga Arany János.) „...nem lehet irodalmi művekről beszélni, csak olvasni lehet őket. Amikor irodalmi művekről beszélünk, akkor az mindig egy »Másik«. Kapcsolatban van az eredetivel, de a legjobb esetben is csak hasonlít hozzá. Önálló élete van. Minden jó válasz elszakad a szorosan vett kérdéstől, amire válaszol, és önálló értelmet formál” – szögezi le az irodalomtörténész. (81)

Amikor abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy a szerző mellett ülve mutathattam be ezt a kötetet, azt találtam mondani, hogy ha (amint ezt maguk az alkotók is állították) Babits és Szerb Antal irodalomtörténeti regények, akkor az *Írók, költők, fogalmak* egy (élvezetes) novelláskötet. Kenyeres Zoltán pedig azt felelte, hogy ennél nagyobb dicséretet, nem mondhattam volna. Annak is szántam.